

DOI: <https://doi.org/10.18524/2519-2523.2026.21.359728>

УДК 94(477)"1917/1921":[355.48.086.2+325.84(=161.2)]+336+9293мієнко

FINANCIAL SECURITY AND CAPABILITIES OF THE LEADERS OF THE UNR AS EXEMPLIFIED BY THE LIFE OF VSEVOLOD ZMIENKO (1886–1938)

Olha Zubko

PhD (History), Senior Lecturer
Department of History and Archaeology
Vasyl Stus' Donetsk National University
2 Hrushevskoho St, Vinnytsia, 21050,
Ukraine

ORCID iD:

<https://orcid.org/0000-0002-7052-1472>

Researcher iD: ACP-6458-2022

E-mail: zubkoolga5@gmail.com

Citation: Zubko O. (2026), Financial Security and capabilities of the leaders of the unr as exemplified by the life of Vsevolod Zmienko (1886–1938). *Chornomors'ka mynuvshyna: transactions of Department of Cossack History in the South of Ukraine*, 21, pp. 55–64.

Submitted: 15.03.2026.

Abstract

The article examines the financial situation of the officer corps of the Army of the Ukrainian People's Republic in 1917–1921 and in emigration, using the case of Vsevolod Yuhymovych Zmienko. Drawing on materials from the Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, the Archive of the Foreign Intelligence Service of Ukraine, and numismatic and notaphilic researches, it compares nominal pay with its purchasing power under conditions of monetary instability. The focus is placed on the gap between “paper” salaries and actual living standards. It shows that irregular payments and currency depreciation transformed monetary remuneration into mixed and in-kind forms and made long-term financial stability for the officer corps unattainable. The material clarifies the idea of the social base of the UPR's army and the resources of emigration institutions.

Keywords: military history, UNR Army, National Liberation Struggles, Ukrainian interwar emigration, intelligence and counterintelligence, finances, Vsevolod Zmienko.

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА СПРОМОЖНОСТІ СТАРШИН УНР ЗА ПРИКЛАДОМ ЖИТТЯ ВСЕВОЛОДА ЗМІЄНКА (1886–1938)

Ольга Зубко

кандидат історичних наук, старший викладач
кафедра історії та археології
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
вул. Грушевського, 2, м. Вінниця, 21050,
Україна

ORCID iD:

<https://orcid.org/0000-0002-7052-1472>

Researcher iD: ACP-6458-2022

E-mail: zubkoolga5@gmail.com

Анотація

У статті досліджено фінансове становище офіцерського складу Армії Української Народної Республіки у 1917–1921 рр. та в еміграції на прикладі Всеволода Юхимовича Змієнка. На основі матеріалів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Архіву Служби зовнішньої розвідки України й нумізматично-боністичної літератури зіставлено номінальні виплати з їхньою купівельною спроможністю в умовах валютної нестабільності.

Цитування: Зубко О. Фінансове забезпечення та спроможності старшин УНР за прикладом життя Всеволода Змієнка (1886–1938).

Чорноморська минувшина : зап. Від. історії козацтва на півдні України : зб. наук. пр. / за ред. В. А. Смолія. Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2026. Вип. 21. С. 55–64.

Отримано: 15.03.2026 р.
0,9 д.а.

Наголос зроблено на різниці між окладом «на папері» та реальним рівнем життя. Показано, що нерегулярність виплат і девальвація трансформували грошове утримання у змішані та натуральні форми й унеможливили довгострокову фінансову стійкість старшинства. Матеріал уточнює уявлення про соціальну базу війська УНР і ресурси еміграційних інституцій.

Ключові слова: *військова історія, Армія УНР, Національно-визвольні змагання, українська міжвоєнна еміграція, розвідка та контррозвідка, фінанси, Всеволод Змієнко.*

Вагомість питання фінансового забезпечення військовослужбовців у реаліях російсько-української війни – суттєва та пріоритетна. За виконання військовослужбовцями військових обов'язків держава здійснює регулярні гарантовані основні та додаткові виплати. До основних належать: посадовий оклад, оклад за військовим званням, надбавка за вислугу років. До додаткових: підвищення посадового окладу, різноманітні надбавки, доплати та винагороди постійного характеру, премії. Мета державного грошового забезпечення військовослужбовців – належний рівень їх життя та життя їх родин, підтримка мотивації до виконання службових обов'язків, а також компенсація за специфічні умови та ризики військової служби [17].

Фінансове забезпечення військовослужбовців Української Народної Республіки як в роки Національно-визвольних змагань, так і в еміграції, натомість, характеризується нерегулярністю, а то й відсутністю його як такого. Попри те, що по-перше, в Армії УНР опинилося чимало офіцерів колишньої російської імператорської армії; по-друге – формувалася національна валюта та створювалася незалежна банківська система; по-третє – офіцерство Армії УНР, після поразки Національно-визвольних змагань, опинилося у вимушеній еміграції. І тільки незначна його частина здобувала засоби на прожиття військовим фахом.

Питання фінансового забезпечення військовослужбовців УНР як у 1917–1921 рр., так і в еміграційний період, недостатньо висвітлені науковцями. В новітній українській історіографії здебільшого звертається увага на формування Армії УНР або в ракурсі її українізації (створення) [11, 10] або в ракурсі її військової звитяги [3]. Тоді як формування і становлення українського карбованця та української гривні розглядаються окремо від формування, становлення та виходу в еміграцію Збройних сил УНР [2, 15, 6].

Тому метою статті є реконструкція рівня фінансового забезпечення та фінансових спроможностей офіцерського складу Армії УНР на прикладі життєвого шляху Всеволода Юхимовича Змієнка – колишнього офіцера Російської імператорської армії, генерала-хорунжого Армії УНР, розвідника та діяча української еміграції. При розгляді життєвого шляху та фінансів Змієнка використані матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Архіву Служби зовнішньої розвідки України, наукові нумізматично-боністичні розвідки: З. Жабинського (про польський злотий) [21], О. Денисова (про російський карбованець (рубль)) [5] та Карпенка С. (про рублі Добровольчої армії) [9]. Необхідність використання наукових розвідок російських нумізматів і боністів пояснюється тим, що вони оперують даними про розмір грошових виплат за рангами офіцерам російської імператорської армії, армії генерала А. Денікіна, а також ілюструють купівельну спроможність російських карбованців (рублів).

Всеволод Юхимович Змієнко (1886–1938) – організатор українського війська на Одещині в 1917–1918 рр., генерал-хорунжий Армії УНР, керівник військової розвідки Державного центру УНР в екзилі та активний діяч української еміграції був військовим за фахом все своє життя і власне цим і заробляв на життя.

Всеволод Змієнко – випускник Одеської реальної державної школи (1905 р.), Київського військового училища (1907 р.), Імператорської Миколаївської академії Генерального штабу (1913 р.), навчання в якій прирівнювалось до особливої відзнаки та вважалось почесним. У роки Першої світової війни брав участь у бойових діях, за хоробрість нагороджений чотирма орденами і Георгіївською зброєю [8].

Обираючи фах військового, В. Змієнко керувався, по-перше, військовою спадщиною. Всеволод Юхимович був нащадком давнього козацького роду та сином Юхима Юхимовича Змієнка – капітана імператорської армії, вчителя російської мови Одеського міського військового училища [1]. По-друге, престижністю фаху військового як такого в ті роки. По-третє, особистими амбіціями та наполегливістю в досягненні мети та кар'єрного зросту.

До початку Української революції Всеволод Змієнко мав звання підполковника (від 15 серпня 1917 р.) [16, арк. 19]. Ранг підполковника, зазвичай, в російській імператорській армії відповідав посадам рівня помічника командира полку, командира батальйону в піхоті або аналогічними підрозділами в інших родах військ. Фактично ж підполковник виконував обов'язки заступника командира полку, керував навчанням, дисципліною та адміністративними питаннями батальйону. Вагомою була і фінансова складова. Від 1888 р. підполковник російської імператорської армії отримував приблизно 200 російських карбованців (рублів). Для порівняння: капітан російської армії отримував 130–150 карбованців (рублів), а полковник – 320 карбованців (рублів) з окремими доплатами на військове спорядження.

Грошові виплати військового в Російській імперії від 1888 р. поступалися лише платні (окладу) депутата Державної думи (350 карбованців (рублів)); окладам міністрів та вищих чиновників, які становили від 1 000 до 1 500 карбованців (рублів). Натомість, вони були великими в порівнянні з оплатою праці вантажників і різноробочих – 8–15 карбованців (рублів), некваліфікованих робітників фабрик – 25–30 карбованців (рублів), кваліфікованих робітників фабрик – 35–50 карбованців (рублів), фельдшерів 50–60 карбованців (рублів), майстрів-бригадирів – 50–80 карбованців (рублів), учителів гімназій, лікарів міських лікарень – 70–100 карбованців (рублів) [5, с. 168].

У 1895–1897 рр. у Російській імперії прем'єром-міністром Сергієм Вітте (1849–1915) була проведена грошова реформа, в результаті якої один паперовий російський карбованець (рубль) прирівнювався до 1/15 імперіала. Імперіалом називали золоту монету, уведена ще в XVIII ст. за правління Єлизавети. Спочатку її номінал становив 10 рублів, після реформи Вітте – 15 рублів. Оскільки карбованець був прив'язаний до «золотого стандарту», то паперовий рубль «важив» 0,774 г чистого золота (насправді – металу 900-тої проби). Банкноти вільно обмінювалися на золоті монети з профілем Миколи II: імперіал (15 рублів), 2/3 імперіала (10 рублів) і напівімперіал (екзотичний номінал 7,5 рублів).

Про гіпотетичну заможність Всеволода Змієнка в ті роки свідчило й те, що з 1888 р. по 1913 р. за 1 (один) золотий карбованець (монету-імперіал) можна було купити: 10–15 кг житнього хліба (один фунт такого хліба (409 г) коштував від 2,5 копійок до 3,5 копійок); 6–8 кг пшеничного хліба; 20–30 кг картоплі; 30–35 штук яєць (один десяток яєць коштував 30 копійок [15]); 4–5 кг пшеничного борошна; 3 кг цукру-піску; 1,5–2 кг яловичини (за умови, що дійна корова коштувала від 60–80 карбованців і вище); приблизно 1 кг телячої вирізки; 1–1,3 кг курятини; 4–6 кг квашеної капусти; 4–6 кг цибулі; 1–1,2 л сметани; приблизно 1 кг сиру середньої якості (йдеться про сир домашнього приготування – О. З.); 3–5 кг оселедців або тріски; 0,8–1,2 кг форелі або сьомги в залежності від якості; 0,2–0,4 кг кави в зернах; 0,2–0,3 кг чаю; 1,4–1,6 л якісної горілки (40°); 10 л розливного пива.

Паперова газета в ті роки коштувала від 2-х до 5-ти копійок, квиток в театр від 3-х до 16-ти карбованців (народний театр був дешевшим, адже полегшував гаманець на 30 копійок–1 карбованець); вартість обіду в простій їдальні коливалася в межах 15–30 копійок, а в ресторані – 1–10 карбованців; за прання білизни в прачки потрібно було заплатити 20–40 копійок; візит до перукарні вартував 5–20 копійок.

Чоловічі шкіряні чоботи можна було придбати за 4–10 карбованців; чоловіче пальто за 12–25 карбованців; патефон за 35–50 карбованців.

Військові могли орендувати скромну окрему кімнату (з меблями) за 20–40 карбованців у місяць; а добротну квартиру із зручностями – від 50 карбованців і вище. До усього, вони могли їздити потягами. Білет 1 класу потягу коштував 15–20 карбованців, білет 2 класу – 10–13 карбованців, а білет 3 класу – 6–8 карбованців. Поїздка по місту (візник) становила 30–40 копійок. Тяглового коня можна було придбати за 80–100 карбованців, а ось автомобіль – від 2 000 карбованців і вище [5, с. 171].

Точно порівняти вартість імператорських карбованців (рублів) з нинішніми грошовими знаками дуже складно. По-перше, через співвідношення цін на різні товари, більше 100 років тому ціни сильно відрізнялися від нинішніх. По-друге, американський долар сьогодні, як світова валюта, є фіатною валютою (з 1971 р.), тобто такою, яка не прив'язана до «золотого стандарту», а, отже, не забезпечена власною внутрішньою вартістю. Якщо відштовхуватися від того, що купівельна спроможність найбільшої паперової банкноти Російської імперії «миколаївської 500-ки» в перерахунку на сучасні гроші (у 2014 р.) перевищує 20 000 американських доларів [15], то купівельна спроможність найменшої банкноти – «сторубльовки» або «катеринки» – відповідно 40 американських доларів. Отже, грошові виплати підполковника Всеволода Змієнка під час служби в російській імператорській армії у 1897–1913 рр. становила 80 американських доларів (2014 р.).

Із 31 серпня 1915 р. Всеволод Юхимович Змієнко – старший ад'ютант штабу 39-го Армійського корпусу, а з 14 червня 1917 р. – начальник штабу 83-ї піхотної дивізії [16, арк. 20]. На нього покладена уся штабна робота (оперативний напрямок, підготовка, діловодство, зв'язок, фінанси й т. д.), які оплачуються тими самими російськими карбованцями (рублями), однак в умовах призупинення обміну паперових грошей на золоті монети. З 1915 р. по 1917 р. купівельна спроможність паперового рубля впала вчетверо. Монети-імперіали зникли ще на початку воєнних дій, а «катеринки» і «петрики» були приховані до кращих часів. Тимчасовий уряд, який прийшов до влади, змушений був включити друкарський верстат. З'явилися так звані «керенки» за іменем міністра-голови Тимчасового уряду Олександра Керенського (1881–1970). Були випущені мініатюрні «двадцятки» і «сороковки», схожі на поштові марки, а також величезні за розміром купюри номіналом 250 і 1 000 рублів. Останні називали «думками» через зображення Таврійського палацу в Санкт-Петербурзі, де засідала Державна Дума. Тобто, підполковник Змієнко в 1914–1917 рр. фактично отримував «на руки» 50 довоєнних російських рублів або ж 20 американських доларів (2014 р.).

Падіння Тимчасового уряду і розклад Південно-Західного фронту під впливом пацифістських настроїв змусили Всеволода Юхимовича повернутися восени 1917 р. до Одеси і поринути в атмосферу Української революції. Міркуємо, що амбітний Змієнко був впевнений в спроможності розбудувати кар'єру і за нової влади. Він разом із відомим громадським і військовим діячем Іваном Митрофановичем Луценком (1869–1919) сформував Одеську гайдамацьку дивізію, де обійняв посаду начальника штабу [13]. Командиром цієї дивізії було призначено полковника Марка Єрофійовича Мазуренка (1871–після 1929). У добу Української Центральної Ради Всеволод Юхимович фактично перебрав на себе обов'язки і військового комісара, і військового коменданта.

Власне українські гроші з'явилися за доби УЦР (березень 1917 р. – квітень 1918 р.), що заступила Тимчасовий уряд. УЦР змушена була увести їх у обіг не тільки через їх відсутність як атрибут держави, а й з міркувань престижності. 19 грудня 1917 р. Центральною Радою було ухвалено тимчасовий закон про випуск державних кредитних білетів Української Народної Республіки. Паперові українські карбованці, відповідно до закону, повинні були «ходити нарівні із золотою монетою-напівімперіалом» (десятирублівкою). Однак, золотих напівімперіалів, як і золотого фонду, у новоспеченої країни не було. Першу купюру вартістю 100 руб. віддрукували в грудні 1917 р., однак якість її друку та захист від підробки були дуже слабкими, а за жовто-коричневу кольорову гаму банкноту прозвали ячнею з цибулею. Потім з'явилася купюра 25 карбованців і нарешті найбільш знакова – 50 карбованців (купюри обох номіналів отримали назву «лопатоки» через їх патріотично-селянські мотиви авторства Георгія Нарбута (1886–1920)). Паралельно Центральна Рада випускала і гривні: 1 гривня прирівнювалася до 2 карбованців. На гривневих банкнотах були ті самі нарбутівські патріотично-селянські мотиви.

Українські місцеві грошові знаки, як от бони, чи «розмінні квитки», забезпечували грошовий обіг через дефіцит загальноросійської валюти. Їх друкували не тільки в Києві (наприклад, в друкарні В. Кульженка), а й в багатьох інших друкарнях: в Кам'янці-Подільському, Станіславові (нині в Івано-Франківську), Одесі. У 1917 р. в Одесі, зокрема, купюри 3, 5, 10 рублів друкували в друкарні Південноросійського товариства друкарської справи. 25 і 50 рублів – в друкарні Мойсея Шпенцера. А одеські марки, паперовим еквівалентом 15, 20 та 50 копійок, мали малюнок, розроблений українським художником Амвросієм Ждахою (1855–1927) і були надруковані в друкарні Ю. Фесенка [12].

Чи отримував в добу УЦР підполковник В. Змієнко грошові виплати, якщо так, то в яких розмірах та грошових знаках, на жаль, невідомо. Міркуємо, що оскільки він перебував у Одесі, то змушений був користуватися як заощадженими раніше російськими рублями, так і місцевими «розмінними квитками».

На жаль, невідомий розмір його грошових виплат і в добу Української Держави Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.), коли Змієнко спершу служив помічником губернського коменданта Херсонщини (завідував контролем за військовим майном), залишаючись водночас головою Демобілізаційної комісії губернії в складі 3-го Херсонського корпусу. А згодом, (з 13 грудня 1918 р.), виконував обов'язки начальника штабу 3-го Херсонського корпусу, який знаходився в Одесі, під командуванням отамана Д. Філатьєва [1].

У 1918–1920 рр. Україну охопила справжня грошова вакханалія: «миколаївські» та «думські» рублі; українські карбованці, гривні, шаги; місцева валюта («розмінні банківські білети»), більшовицькі карбованці. Але основною валютою стали гривні та шаги, випущені за Гетьманату та Директорії.

Українські карбованці та гривні стали у ці роки ліквідною валютою. Їх можна було обміняти через німецькі банки. Ще УЦР, невдовзі після підписання Брестського мирного договору, 15 лютого 1918 р. уклала з представниками Німеччини двосторонню фінансову угоду. Ця угода була пролонгована і за Гетьманату. Згодом окремо, вже фінансистами Скоропадського, була також укладена угода і з представниками Австро-Угорщини. За умовами цих двох фінансових угод Київ надавав Берліну та Відню позику в розмірі 400 000 000 українських карбованців, спираючись на закон УНР від 6 січня 1918 р. про «зрівняння» українського карбованця з російським імперським карбованцем (рублем) у пропорції 1 до 1. Тобто Україна, надаючи своїм політичним партнерам і гарантам безпеки необхідні ресурси для купівлі продовольчих товарів за умовами Брестського мирного договору, отримувала визнання української грошової одиниці.

Завдяки додатковим домовленостям і принциповій позиції української сторони 1 (один) український карбованець прирівнювався до 1 (однієї) австрійської крони, тоді як тільки 0,665 німецької золотої марки дорівнювали 1 українському карбованцю. Половинчастим був і розмір власне української гривні, уведеної в грошовий обіг законом УНР від 1 березня 1918 р. Один український карбованець «мав у собі» всього 0,5 української гривні. Тільки половина української позики депонувалася в якості українських державних авуарів (авуари – (у широкому значенні) різноманітні активи: грошові кошти, цінні папери (чеки, векселі), що використовуються для здійснення платежів та погашення зобов'язань; у вузькому значенні – іноземна валюта, розміщена на рахунках у банках-кореспондентах за кордоном, або кошти держави за кордоном) у державних банках Німеччини та Австро-Угорщини, а ось інша половина переводилась в цінні німецькі та австро-угорські папери під 4,5 %, депоновані в банках Берліну та Відню. Отже, український карбованець міцно прив'язувався до німецької марки та австрійської крони як ліквідна валюта.

Історія українських авуарів у Німеччині отримала продовження підписанням нової двосторонньої фінансової угоди від 10 вересня 1918 р. В угоді, окрім економічної співпраці на 1919 р., передбачався також друк у берлінських друкарнях українських карбованців у обсязі 5,75 мільярдів. Крім того, німецька сторона мала викупити 1,6 мільйонів українських карбованців. Отож на 14 січня 1919 р. державний борг Німеччини (українські авуари) складав 452 мільйони 554 тисячі німецьких марок [6, с. 131].

Принагідно зауважимо, до початку Першої світової війни ще за дотримання «золотого стандарту», курс німецької марки по відношенню до американського долару становив 4,25:1. З початком воєнних дій «золотий стандарт» був скасований і німецька марка насправді перетворилася на неофіційну паперову та рентну, яка галопуючи девальвувала, хоча на міжнародному фінансовому ринку продовжувалося говорити про марку як офіційну, «золоту». Так, у 1921 р. 1 американський долар, прикріплений до «золотого стандарту», коштував 75 німецьких «золотих» марок [6, с. 132]. Про американський долар зауважимо також: з 1897 р. – по жовтень 1917 рр. він утримувався на рівні 2 російських напівімперіалів. З жовтня 1917 р. і по грудень 1922 р. – оцінювався в 72 російських напівімперіали [18].

В часи Гетьманату грошові купюри набули нового, більш лаконічного дизайну. Але довіри до них це не додало: найчастіше нові українські карбованці називалися «підробками», а подекуди й образливо «раками», «канарками».

Окрім українських карбованців та гривень побутували й рублі командування збройних сил на Півдні Росії, так звані «стрічки» та «дзвіночки» (через їх дизайн), що не мали реальної вартості. А в Одесі, зокрема, під час денікінської окупації (1919–1920), й поготів, розраховувалися місцевою валютою – «розмінними білетами міста Одеси». Відзначимо й те, що підполковник Добровольчої армії отримував за свою службу щомісячні грошові виплати в розмірі 800 рублів [9, с. 166].

В добу Директорії (14 листопада 1918 р. – 10 листопада 1920 р.) підполковник Всеволод Змієнко, котрому одночасно доводилося воювати проти більшовиків, денікінців і поляків, отримував не грошові виплати, а харчі і обмундирування. І все тому, що Директорія, діставшись до державної казни, почала рухатися в бік екзилу через брак управління, зловживання під час валютних операцій, укладання фінансових угод, нецільове використання державних коштів [2].

У 1921 р. Всеволод Юхимович отримав чергове підвищення: йому присвоєно звання генерала-хорунжого.

У ранзі генерала-хорунжого Змієнко й вийшов за кордон. Спершу довелося перебувати у таборах Щейорно, Ланцута, згодом – осісти у Варшаві. Саме тут Всеволод Змієнко долучився до заснування Українського військово-історичного товариства; головував у громадському українському суді; перебував у членстві Товариства допомоги українським емігрантам, викладав на академічних курсах Генерального штабу Армії УНР; брав участь в наукових з'їздах, організованих українським емігрантством.

А в січні 1927 р. Всеволода Змієнка призначають керівником II-ї секції Генерального штабу військового міністерства УНР в екзилі, що опікувалася організацією та роботою спецслужб. Концентровано основні напрямки діяльності II-ї секції, (власне розвідки і контррозвідки) можна сформулювати так: здобування інформації про боєздатність, технічне оснащення, розвиток окремих родів військ, тактику дій великих армійських об'єднань; з'ясування становища у прикордонні задля успішного перекидання агентів; політична пропаганда серед населення УСРР шляхом розповсюдження на її терені відповідної літератури; налагодження зв'язків із симпатиками уєнерівської спрямованості, підготовка їх до рішучих дій в перспективі; обмін політичною інформацією з іноземними спецслужбами; допомога Державному Центру у виробленні належної політичної лінії та напрямків ефективних дій як на терені України, так і в еміграції; виявлення лояльності кандидатів до еміграційних уєнерівських угруповань; пошук ймовірного компромату на діючих членів громад; дискредитаційна розкладова робота проти політичних опонентів в еміграційному середовищі; здійснення пропагандистських заходів серед української еміграції; боротьба з агентами ДПУ у власних лавах, виявлення їх у середовищі інших політичних еміграційних угруповань; протидія місцевим поліційним апаратам та іншим інституціям країн перебування, інше [14].

Фінансово еміграційний період життя генерала-хорунжого Змієнка характеризується влучним висловом «фактичне безгрошів'я», тому, що керівництво секції і переважна більшість її співробітників працювали поза штатом і фінансувалися за розсудом польського керівництва й спецслужб-партнерів, зацікавлених у їх діяльності. Фінанси виділялися виключно на оперативні потреби. Наприклад, керівники контрольних розвідувальних пунктів (в Корці, Рівному, Дубно, Тернополі, Кременці) щомісяця отримували по 350 злотих. Керівники закордонних

розвідувальних пунктів – в межах 300-т злотих. Наприклад, керівник «румунського розвідпункту» Гнат Порохівський (1888–1952) отримував від «Друйки» щомісяця по 190 злотих [19, р. 456]. До того ж, на кожен розвідпункт (як на контрольний, так і закордонний) в середньому виділялося 100 злотих на виплату агентурі.

У 1917–1924 рр. у грошовому обігу Польської Республіки була польська марка, її співвідношення до австрійської крони в ці роки становило 1:70. Однак у квітні 1924 р. було проведено грошову реформу, внаслідок якої постав польський злотий. Він дорівнював 1 80 000 польським маркам (0,29 г золота). У міжвоєнний час польський злотий був однією із стабільних валют. Його офіційний курс до американського долару тримався в межах 5:1 до 1938 р. В останньому міжвоєнному 1939 р. курс злогого до долару становив 8:1. Винятком був тільки 1926 р., (травневий переворот), коли курс сягнув 11–13 злотих за 1 долар. Отже, 300 польських злотих, що виділися на роботу закордонних розвідувальних пунктів, дорівнювали 40–60 долларам [7, с. 166–167].

На 1 (один) польських злотий у 1920 х рр. можна було купити: 1–2 кг житнього хліба, 2–3 л молока, 3–5 кг картоплі, 200–300 г м'яса або масла, кілька коробок сірників, свіжі газети (2 штуки), квиток у кінотеатр. 1 злотий коштувала чоловіча стрижка [21, с. 178].

За інформацією більшовицьких шпигунів, які активно слідкували за Всеволодом Змієнком, оплата його праці на посаді голови II-ї секції становила 450–750 злотих: «За словами петлюрівців, які приїхали до Праги з Польщі, генерал Змієнко, шеф петлюрівської розвідки, отримує від поляків щомісячно 450 злотих» [4, арк. 7]. «В процесі розробки особистості Змієнка встановлено.... Оплату отримує від II відділу польського генштабу в розмірі 750 злотих щомісячно» [4, арк. 58]. Отже, роботу Змієнка Польська «Двуйка» оцінювала у розмірі 90–150 американських доларів. А в цілому, ДЦ УНР в екзилі за свою антирадянську діяльність отримав від польського уряду субсидію в розмірі 500 000 злотих [4, арк. 57], тобто 100 000 американських доларів. На жаль, це були не надто великі кошти, якщо порівнювати з оплатами, які здійснював Іноземний відділ (ІНВ) ДПУ при НКВС РРФСР. Більшовики платили своїм агентам швейцарськими франками. «Червоні» поважали виключно «золотий стандарт», а швейцарський франк був прив'язаний до «золотого стандарту», що і дозволяло йому залишатися «найтвердішою» валютою за курсом з усіх світових валют у міжвоєнний час. З урахуванням того, що курс польського злогого до швейцарського франку в міжвоєнну добу коливався в межах 25–35 злотих за 1 швейцарський франк, стає зрозумілою висока оплата діяльності спецагентів з боку радянських спецслужб [20, р. 205]. Принагідно відзначимо, що в Радянському Союзі після грошової реформи 1924 р. курс радянського карбованця до долара становив 2,2:1 [18]. І це, зокрема, було одним із найдієвіших інструментів морального розколу української еміграції.

Про своє особисте безгрошів'я Всеволод Юхимович писав в листах до Василя Недайкаші (1895–1972) (в розробці більшовиків агента «Жука») в 1935 р.: «До того ж насідають на мене й матеріальні клопоти: за дітей потрібно платити, одяг шити, а коли зазирнув до портфелю, то побачив тільки пустоту» [4, арк. 66].

Попри відсутність нормальних коштів, робота української унерівської розвідки під керівництвом В. Змієнка була ефективною. Про її ефективність промовисто свідчить, зокрема, історія з висвітленням Голодомору в Україні в західній пресі. Як зазначено на сайті Головного управління розвідки, В. Змієнко знав, що в Україні штучно створений більшовиками голод. Разом з іноземною делегацією журналістів він відправив до Радянського Союзу двох своїх підготовлених агентів. Таких поїздок у 1932–1933 рр. вдалося здійснити небагато, але після появи в англійській газеті *Manchester Guardian* серії статей журналіста Малькольма Маггеріджа про голод в Україні 23 лютого 1933 р. було підписано постанову ЦК ВКП(б), яка обмежувала поїздки іноземних журналістів до Радянського Союзу та доступ кореспондентів на певні території [13].

В. Змієнко керував спецслужбою Державного Центру УНР до моменту припинення її діяльності в 1936 р. А відійшов у заслугу 30 жовтня 1938 р. у Варшаві, справді піднявшись кар'єрними сходами, однак не набувши за життя добрих фінансових статків.

Фінансове забезпечення офіцерського складу Армії УНР у 1917–1921 рр. і в еміграції не перетворилося на стабільну систему. Вирішальним був не номінальний розмір окладів, а їхня

нерегулярність і різке падіння купівельної спроможності в умовах валютної строкатості, інфляції та управлінської дезорганізації. За таких обставин гроші переставали бути надійним інструментом утримання війська, а офіцерська служба втрачала матеріальну передбачуваність, яка в нормі підтримує дисципліну, лояльність і довготривалу мотивацію.

Наслідком стала зміна самого змісту «забезпечення». Воно часто зводилося до натурального постачання, ситуативних виплат або неформальних способів підтримки, що залежали від місця перебування частини, наявності складів, стану тилу та можливостей конкретної адміністрації. У такій моделі офіцер не міг планувати витрати, утримувати родину на необхідному рівні чи накопичувати резерв. Відповідно, фінансові «спроможності» старшин визначалися не посадою, а доступом до додаткових ресурсів, здатністю пристосуватися до ринку, контактами, а також наявністю заощаджень і майна, здобутих в дореволюційну пору.

Еміграційний етап лише змінив джерело залежності, але не усунув нестабільність. Кошти, які надходили через зовнішні субсидії та партнерські структури, зазвичай спрямовувалися на оперативні потреби і підтримання мінімальної дієздатності інституцій. Це не давало повноцінного грошового утримання, не створювало соціальних гарантій і не забезпечувало нормального побуту. Навіть високий статус, великий обсяг роботи та професійна компетентність не означали фінансової стійкості, тому проблема матеріального виснаження була хронічною й довготривалою.

Отже, фінансовий чинник виступав одним із тих практичних обмежень, які звужували можливості Армії УНР і в період війни, і після поразки. Він погіршував кадрову стійкість, підсилював внутрішню напругу, робив офіцерське середовище вразливішим до зовнішнього впливу та морального розкладу, а також ускладнював збереження професійного ядра. Саме тому аналіз матеріального становища офіцерства є не другорядним «побутовим» сюжетом, а прямим показником реальної спроможності державних і еміграційних структур підтримувати власні збройні інституції.

Джерела та література:

1. Вінцовський Т. Всеволод Змієнко: козак – нащадок козаків. *Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917–1920 рр.* Одеса : ТЕС, 2011. С. 161–170.
2. Гай-Нижник П. П. Фінанси і політика 1917–1922 : монографія. Київ, 2021. 808 с.
3. Гай-Нижник П. Окремий корпус кордонної охорони (1918–1919). *Укр. іст. журн.* 2022. № 2. С. 61–78.
4. ГДА СЗРУ. Ф. 1. Спр. 6945. Т. 1.
5. Денисов А.Е. Государственные бумажные денежные знаки 1769–1917. Часть третья : монография. Москва: Нумизматическая литература, 2003. 208 с.
6. Зубко О., Коляструк О. Грошові відносини українського еміграційного осередку міжвоєнної Чехословаччини (1918–1939). *Сіверянський літопис.* 2023. № 5–6. С. 129–139.
7. Зубко О., Коцур А. Празько-подебрадський період життя Володимира Яковича Шевченка (1926–1934 рр.). *Наукові записки ВДПУ імені М. Коцюбинського. Серія : Історія.* 2025. Вип. 53. С. 159–170. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2025-53-159-170>
8. Калинин Д. Кто зібрав для Петлюри «петлюрівців»? Отаман і його армія. *Історична правда.* URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2012/09/28/95309/> (дата звернення: 29.01.2026).
9. Карпенко С. В. Диктаторская власть белых генералов и коррупция (Юг России, 1918–1920 гг.). *Власть.* 2013. № 7. С. 163–167.
10. Карпус З., Срібняк І. Формування з'єднань Армії УНР у Польщі в 1920 р. *Укр. іст. журн.* 2000. № 1. С. 80–95.
11. Крет М. А. Фонди ЦДАВО України як джерело дослідження діяльності генерал-хорунжого Армії УНР Всеволода Змієнко. *Воєнно-історичний вісник.* 2024. Вип. №3 (53). С. 59–60.
12. Одеська друкарня, яка обійшла імперські заборони, але не пережила забудовника. *ІНТЕНТ.* URL: <https://intent.press/publications/istoriya/2025/odeska-drukarnia-iaaka-obiishla-imperski-zaboroni-ale-ne-perezhila-zabudovnikiv/> (дата звернення: 29. 01.2026).

13. Розвідник Армії УНР Змієнко Всеволод Юхимович. *Головне управління розвідки*. URL: <https://gur.gov.ua/content/zmiienko-vsevolod-iukhymovych.html> (дата звернення: 29.01.2026).
14. Сідак В. С. Військова спецслужба Державного центру УНР в екзилі та її керівники (1926–1938). *Воєнна історія*. URL: https://warhistory.ukrlife.org/1_02_8.htm (дата звернення: 29.01.2026).
15. Цінність купюр. За 100 років жодна з валют в Україні не перевершила царські рублі за довірою населення. *Корреспондент*. URL: <https://ua.korrespondent.net/business/financial/3304610-korrespondent-tsinnist-kupuir-za-100-rokiv-zhodna-z-valuit-v-ukraini-ne-perevershy-la-tsarski-rubli-zadoviroi-naselennia> (дата звернення: 29.01.2026).
16. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (м. Київ). (далі ЦДАВО). Ф. 647. Оп. 1. Спр. 1. 35 арк.
17. Що таке грошове забезпечення. Пам'ятка щодо порядку нарахування та виплат грошового забезпечення та інших соціальних виплат військовослужбовцям у 2025 р. *Соціальне забезпечення та підтримка військовослужбовців та членів їх сімей*. URL: <https://social.mil.gov.ua/groshove-zabezpechennya/groshove-zabezpechennya.html> (дата звернення: 29.01.2026).
18. Який реальний курс долара був за СРСР: чому це був секрет, про який слід було мовчати. *ТСН*. URL: <https://tsn.ua/other/iakyy-realnyy-kurs-dolara-buv-za-srsr-chomu-tse-buv-sekret-pro-iakyy-slid-bulo-movchati-2832959.html> (дата звернення: 29.01.2025).
19. Guzun, V. & Vlasenko, V. (Ed.). «Anchetat de SMERS: sul SSI si liderul emigratiei ucraiene din Romania in dosarele SBU». 2016. Editura Argonaut, Cluj-Napoca. 730 p.
20. Michel de Rivaz, *The Swiss banknote: 1907–1997*. Genoud, 1997. 299 p.
21. Żabiński Z. *Systemy pieniężne na ziemiach Polski*. Wrocław : Polska Akademia Nauk, 1981. 256 s.

References:

1. Vintskovskiy, T. 2011, Vsevolod Zmiienko: kozak – nashchadok kozakiv. Vidp. red. V. M. Khmarskyi. *Chornomorska khvyliia Ukrainskoi revoliutsii: providnyky natsionalnoho rukhu v Odesi u 1917–1920 rr.* S. 161–170. [in Ukrainian].
2. Hai-Nyzhnyk, P. P. 2021. *Finansy i polityka 1917–1922*. Kyiv: Samit-knyha. [in Ukrainian].
3. Hai-Nyzhnyk, P. 2022. Okremyi korpus kordonnoi okhorony (1918–1919). *Ukr. ist. zhurn.* 2, s. 61–78. [in Ukrainian].
4. HDA SZRU. F. 1. Spr. 6945. T. 1. [in Ukrainian].
5. Denisov, A.E. 2003. *Gosudarstvennye bumazhnye denezhnye znaki 1769–1917. Chast' tret'ya*. Moskva: Numizmaticheskaja literature. [in Russian].
6. Zubko, O., Koliastruk, O. 2023. Hroshovi vidnosyny ukraïnskoho emihratsiinoho oseredku mizhvoiennoi Chekhoslovachchyny (1918–1939). *Siverianskyi litopys.* 5–6, s. 129–139. [in Ukrainian].
7. Zubko, O., Kotsur, A. 2025. Prazko-podiebradskyi period zhyttia Volodymyra Yakovycha Shevchenka (1926–1934 rr.). *Naukovi zapysky VDPU imeni M. Kotsiubynskoho. Seriiia : Istoriiia.* 53, s. 159–170. [in Ukrainian].
8. *Istorychna pravda*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2012/09/28/95309/> (Accessed: 29 January 2026) [in Ukrainian].
9. Karpenko, S. V. 2013. Diktatorskaja vlast' belyh generalov i korrupcija (Jug Rossii, 1918–1920 gg.). *Vlast'.* 7, s. 163–167. [in Russian].
10. Karpus, Z., Sribniak, I. 2000. Formuvannia ziednan Armii UNR u Polshchi v 1920 r. *Ukr. ist. zhurn.* 2000. 1, s. 80–95. [in Ukrainian].
11. Kret M. A. 2024. Fondy TsDAVO Ukrainy yak dzherelo doslidzhennia diialnosti heneral-khorunzhoho Armii UNR Vsevoloda Zmiienka. *Voïenno-istorychnyi visnyk.* 3(53), s. 59–60. [in Ukrainian].
12. Intent. URL: <https://intent.press/publications/istoriya/2025/odeska-drukarnia-iaka-obiishla-imperski-zaboroni-ale-ne-perezhila-zabudovnikiv/> (Accessed: 29 January 2026). [in Ukrainian].
13. Holovne upravlinnia rozvidky. URL: <https://gur.gov.ua/content/zmiienko-vsevolod-iukhymovych.html> (Accessed: 29 January 2026). [in Ukrainian].

14. Voienna istoriia. URL: https://warhistory.ukrlife.org/1_02_8.htm (Accessed: 29 January 2026). [in Ukrainian].
15. Korrespondent. URL: <https://ua.korrespondent.net/business/financial/3304610-korrespondent-tsinnist-kupuir-za-100-rokiv-zhodna-z-valuit-v-ukraini-ne-perevershyla-tsarski-rubli-za-doviroi-naseleattia> (Accessed: 29 January 2026). [in Ukrainian].
16. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (m. Kyiv). (dali TsDAVO). [Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine (Kyiv) (as follows - CSAHAA)]. F. 647. Op. 1. Spr. 1. 35 ark. [in Ukrainian].
17. Sotsialne zabezpechennia ta pidtrymka viiskovosluzhbovtiv ta chleniv yikh simei. URL: <https://social.mil.gov.ua/groshove-zabezpechennya/groshove-zabezpechennya.html> (Accessed: 29 January 2026). [in Ukrainian].
18. TSN. URL: <https://tsn.ua/other/iakyy-realnyy-kurs-dolara-buv-za-srsr-chomu-tse-buv-sekret-pro-iakyy-slid-bulo-movchaty-2832959.html> (Accessed: 28 January 2026). [in Ukrainian].
19. Guzun, V. & Vlasenko, V. (Ed.). 2016. «Anchetat de SMERS: sul SSI si liderul emigratiei ucrainene din Romania in dosarele SBU». Editura Argonaut, Cluj-Napoca. 730 p.
20. Michel de Rivaz. 1997. The Swiss banknote: 1907–1997. Genoud. 299 p.
21. Żabiński, Z. 1981. Systemy pieniężne na ziemiach Polski. Wrocław : Polska Akademia Nauk. 256 s.